

túžby moderného človeka po narastaní konzumu, hromadenia, navrhovania „či už materiálnych vecí, bohatstva, úspechov, alebo zážitkov, pôžitkov, vizuálnych a zvukových kulís najrozličnejšieho charakteru“ (s. 95). A znova, kritické, či dokonca varovné memento filozofov a umelcov v podobe ich túžby po stíšení, ktorá je usúvzťažnená so spomalením, zahĺbením sa do seba, zvnútornením, pokojným sústredením na vlastné prežívanie či tvorbu niečoho hodnotného, ale i so samotou, odmlčaním sa, spočinutím v meditácii. Filozofka zdôrazňuje, že tu nejde o žiadny únik do prázdna a ničoty, ale práve naopak, o stíšenie, pozastavenie sa, započúvanie sa do „ticha vesmíru“. Zmlknutie, ba samotné mlčanie sú potrebou, ak si chceme zachovať zdravú myseľ i srdce.

Farkašová sama ako literátka vie veľmi dobre vycítiť a vykresliť rozmanité „farby ticha“, ako ich nachádza v umeleckých (predovšetkým literárnych) dielach. Ticho nemá len estetickú hodnotu, ale je aj umelecky mnohostranne produktívne: Pre autorku je napríklad ticho v podobe mlčania spolu s Rúfusom vysoko nad všetkými slovami. Vo všetkých umeniach – ale aj v živote – ticho, stíšenie, mlčanie, zmlknutie, odmlčanie, pomlčka atď. majú svoje mnohé, neraz podstatné komunikačné a symbolické významy. Napr. pre Sartra je ticho „okamih jazyka“, pre Jaspersa a Merleau-Pontyho je mlčanie buď základom, alebo záverom každej filozofickej reči. Pre Bachelarda je samotné bytie vo svojej najhlbšej podstate tichom, mlčaním. Pre S. Weilovú i R. Guardiniho sú Boh a ticho synonymá. Tak sa Farkašová dostáva cez celý kaleidoskop filozoficko-umeleckých interpretácií ticha a mlčania k sebe samej – k otázke vzťahu mlčania a písania, mlčania a textu. Ticho a mlčanie majú pre ňu ako autorku hlboký zmysel. Farkašová totiž píše s vedomím, že žiadnymi slovami nemožno vypovedať všetko. Svojimi esejami nás však hlavne nabáda, aby sme si nenechali vnucovať „vyprázdnené prázdno“ príliš rýchlejšie a príliš hlučnej doby.

Emil Višňovský

prof. PhDr. Emil Višňovský, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šáfárikovo nám. 6
818 01 Bratislava 1
SR
e-mail: visnovsky@fphil.uniba.sk

MARIANA SZAPUOVÁ (ed.):

Situovaná veda. Podoby a kontexty tvorby poznania

Bratislava: Filozofická fakulta UK v Bratislave, Centrum rodových štúdií 2009, 328 s.

Trojica bratislavských filozofiek Mariana Szapuová, Zuzana Kiczková a Ľubica Kobová predkladá v obsiahlej knižnej publikácii teoreticky reflektované výsledky svojho niekoľkoročného výskumu zameraného na – veľmi stručne povedané – problematiku tvorby poznania a na rodové dimenzie vedy. Ide o výsledky získané v rámci medzinárod-

ného výskumného projektu *KNOWING – Knowledge, Institutions and Gender: An East – West Comparative Study* (*Poznanie, inštitúcie a rod: európska perspektíva*), ktorý prebiehal v rokoch 2006 – 2008 a ktorého koordinátorkou za SR bola M. Szapuová.

Hneď v úvode týchto riadkov treba konštatovať, že ide o prácu, ktorá je témou aj spôsobmi jej uchopenia na Slovensku prvolezecká a jedinečná, a to z viacerých aspektov. Pohľad daný cieľmi monografie rozkrýva v našej odbornej literatúre málo tematizované (alebo celkom nepovšimnuté) vzťahy, vplyvy a interakcie, ku ktorým dochádza medzi aktérmi a aktérkami vedy (vnútri vedeckej komunity a mimo nej) pri produkovani vedeckých poznatkov, pričom dôraz sa kladie najmä na rodové rozmery skúmaných procesov. Nezanedbateľné je tiež to, že v novej optike prezentovanej monografiou sa spájajú teoretické reflexie vedeckého poznania (najmä jeho genézy vo vedeckých komunitách), opierajúce sa o vybrané súčasné epistemologické koncepcie a koncepcie z oblasti filozofie vedy s vlastným empirickým skúmaním relevantných faktorov ovplyvňujúcich produkciu vedeckého poznania. Aj keď v jednotlivých kapitolách má toto prepojenie odlišný charakter (niekde je teória skôr implicitne prítomná ako pozadie analýz konkrétnych aspektov problému či konkrétnych dokumentov z oblasti vednej politiky, inde je jej prítomnosť explicitná, ba až sama teória sa stáva objektom analýzy), celkovo kniha (aj) z tohto hľadiska pôsobí ako vyvážená, s dobre premyslenou stratégiou.

Ambície autorského kolektívu nie sú malé: Filozofky sa usilujú – a myslím, že sa im to darí – prispieť k hlbšiemu objasneniu nielen rodových aspektov, ale celkovej povahy vedeckého poznania, predovšetkým jeho produkcie (toho, čím a ako je podmienené), na základe analýzy reálne prebiehajúcich procesov vo vedeckých komunitách, pričom rodovo špecifická perspektíva sa ukazuje ako účinná pri odhaľovaní dosiaľ nevidených, nerefektovaných stránok týchto procesov, ako aj pri porozumení rôznych kontextov a podôb produkcie vedeckého poznania. Nemenšou ambíciou je prispieť k zmapovaniu situácie príznačnej pre naše akademické inštitúcie. Na tento účel si autorky zvolili dve konkrétne akademické pracoviská, jedno z oblasti spoločenských vied, druhé z oblasti prírodných vied, na ktorých realizovali výskum, aby identifikovali štrukturálne a inštitucionálne rámce, v ktorých prebieha produkcia poznania, ako aj isté stereotypy vyskytujúce sa v obraze mužov a žien pracujúcich vo vede, a aby tak zviditeľnili jednu z prekážok brániacich dosiahnutiu rodovej rovnosti v oblasti vedy u nás.

Východiskovým princípom sa pre autorky stáva pohľad na vedu ako čosi dynamické, meniace sa v závislosti od konkrétnych sociálnych (v najširšom slova zmysle) podmienok, ako na kultúrny proces predstavujúci zložitý súbor heterogénnych praxí, vzájomne súvisiacich a závisiacich od konkrétnych kontextov – rámcov, v ktorých poznávacie procesy prebiehajú. Je to prístup zásadne popierajúci (v dejinách ľudského myslenia dlhodobo zakotvenú) predstavu o vede ako o čomsi autonómnom, nezávislom, odvíjajúcom sa mimo konkrétneho historického času a sociokultúrneho priestoru, mimo vzťahov a interakcií jednak medzi produkciou vedeckého poznania a spoločnosťou, jednak medzi samotnými aktérmi/aktérkami vedeckého poznania (či už ide o indivíduá, alebo o komunity). Takéto východiská akcentujúce procesuálnu povahu vedy, rozvíjané napríklad vo feministickej a socializovanej epistemológii či v relatívne nových vedných a technologických štúdiách, sa stávajú pre autorky poľom rozvíjania vlastných analýz a reflexií získaného empirické-

ho materiálu, ako aj utvárania koncepcie samotného výskumu, jeho metód.

„Rodovosť“ tematiky sa sleduje v dvoch rovinách: jednak ako sledovanie postavenia žien vo vede, teda ako sledovanie situácie reálnych žien vo vede z perspektívy princípu rodovej rovnosti, jednak ako (epistemologickými prostriedkami realizovaná) identifikácia rodovej určenosti vedy (tá sa tradične predstavovala ako rodovo neutrálna). Novátorské na knihe nie je len rozširovanie teoretických horizontov v súvislosti s reflektovaním povahy vedy, ale aj reflektovanie procesov produkcie poznania v konkrétnych akademických inštitúciách na Slovensku. Štruktúra knihy zachytáva viaceré fázy výskumu, najmä analýzu rôznych kľúčových dokumentov súvisiacich s vednou politikou a analýzu súčasného diskurzu o vede v našich podmienkach. V ďalšej etape sa výskum zameria takpovediac na pohľad znútra, aby získal obraz procesov každodenného „robenia vedy“, a to metódou participatívneho pozorovania a pološtruktúrovaných hĺbkových rozhovorov s vedcami a vedkyňami pôsobiacimi na zvolených pracoviskách, pričom otázky smerovali najmä k vedeckej spolupráci, k fungovaniu mikro- a makrovedeckých komunít, k biografickým aspektom kariéry (opäť cez perspektívu zadanú kategóriou rodu). Tým, že autorky vo svojom výskume siahli po viacerých metódach, dosiahli istú komplexnosť (pochopiteľne, nie úplnú) pohľadu na skúmanú problematiku.

Štruktúra knihy zodpovedá zámeru autoriek prezentovať analýzy vybraných rovin a dimenzií skúmanej problematiky. V prvej časti je dominantnou témou fenomén akademického kapitalizmu na Slovensku, ktorého podstatné znaky autorka Ľuba Kobová identifikuje ako znaky charakteristické pre spoločnosť riadiacu sa logikou trhu a princípom zisku. Autorka podrobne vybrané dokumenty, usmerňujúce fungovanie akademických inštitúcií u nás od 90-tych rokov, fundovanej kritickéj analýze, podobne kriticky analyzuje verejný a politický diskurz uplatňovaný v prostredí vysokých škôl a na základe týchto analýz identifikuje jednotlivé prvky akademického kapitalizmu, ako sa utvoril a ako sa naďalej presadzuje u nás.

V druhej, najrozsiahlejšej časti Mariana Szapuová venuje pozornosť problematike epistemických komunít. Nadväzujúc na vybrané koncepcie feministickéj a socializovanej epistemológie, ako aj na koncepcie vedných a technologických štúdií, rozvíja ich témy o konkrétne výsledky výskumu, dokazujúc tak úzku prepojenosť teoretických konceptov a vedeckej praxe, ako ju zachytil uvedený výskum. Autorka túto prepojenosť dokumentuje napríklad v súvislosti s témou situovaného poznania, s kolaboratívnou a interaktívnou povahou vedeckej praxe či s (prinajmenšom u nás) málo reflektovaným fenoménom dôvery, ktorej už predtým venovala niekoľko zaujímavých a podnetných štúdií. Oceňujem rozpracúvanie tohto problému, ktorý sa v epistemologických štúdiách neraz prehliada, aj keď priam exemplárne zvyrazňuje význam etických aspektov v procesoch produkcie vedeckého poznania. Szapuová sleduje viaceré línie súčasných diskusií prebiehajúcich v uvedených disciplínach a identifikuje v nich niektoré základné schémy myslenia. Treba konštatovať, že to robí prehľadným spôsobom, jej argumentácia je jasná, presná, zrozumiteľná. Pochopiteľne, aj v tejto časti – podobne ako v prvej a v tretej – vystupuje do popredia optika zohľadňujúca kategóriu rodu, ba presnejšie, určujúce je použitie tejto kategórie ako analytického nástroja pri reflexii uvedených problémov.

Napokon tretia časť prináša – zrejme nielen mne blízku – tému „časovosti“ vedeckej

práce. Zuzana Kiczková sa v tejto časti sústreďuje na analýzu vybraných časových aspektov produkcie vedeckého poznania, pričom tieto analýzy včleňuje do reflexií všeobecnejšie chápanej temporality. Relevantné sú napríklad jej úvahy o imperatívne rýchlosti a ustavičnej akcelerácie sociálneho (aj individuálneho) života, ako aj o dôsledkoch takéhoto imperatívu nielen vo sfére vedeckého poznania, ale aj v každodennom prežívaní (táto téma by si podľa mňa zaslúžila systematickú pozornosť, keďže je veľmi aktuálna a taká bude očividne aj v budúcnosti). Čitateľsky prítlačivé sú aj rozprávania biografických príbehov vedcov a vedkýň, v ktorých sa podčiarkuje temporalita kariérnych dráh (opäť cez rodovo diferencovanú optiku).

Kniha podáva aj keď nie komplexný (to ani nie je v možnostiach jednej, čo ako rozsiahlej publikácie), zato však celkom isto viacrozmerný pohľad na skúmanú problematiku. Zároveň plní diagnostickú úlohu tým, že zvýrazňuje mnohé negatívne javy súvisiace so situáciou akademických inštitúcií v SR, ako aj úlohu terapeutickú či, vyjadrené v skromnejšom slovníku, úlohu načrtávať možné cesty nápravy situácie, v akej sa v súčasnosti nachádzajú akademické inštitúcie u nás. Aj keď závery výskumu nemusia mať všeobecnú platnosť – napokon, autorky si na zovšeobecňujúce závery nerobia nároky –, ich analýzy sú nespochybniteľným príspevkom ku skúmaniu a porozumeniu procesov produkcie poznania, predovšetkým – no nie iba – z rodovo diferencovanej perspektívy. Autorky preukázali veľmi dobrú zorientovanosť v zahraničnej odbornej literatúre (najmä anglofónnej proveniencie), zároveň však reflektujú aj výsledky dosiahnuté v danej problematike v rámci domáceho filozofického výskumu.

Napokon zdanlivo nepodstatná poznámka na margo zloženia autorského kolektívu. Osobne je mi sympatické, že v ňom dochádza k stretu generácií našich filozofiek, čo dáva istý prísľub kontinuity v skúmaní podobného typu aj vzhľadom na jeho pokračovanie a prehĺbenie v budúcnosti. Prípravu tejto publikácie ako výsledku empirického výskumu a teoretickej reflexie jednotlivých dimenzií skúmanej problematiky pokladám za pozitívny a priekopnícky čin, ktorý otvára pole novým prístupom a pohľadom na vedu a ktorý zároveň môže viesť aj k pozitívnym politickým konzekvenciám predovšetkým vo sfére našej vednej politiky. Som presvedčená, že kolektívna monografia zaujme nielen odbornú obec – či už filozofov, alebo spoločenských a prírodných vedcov –, ale aj širšiu verejnosť, ktorá sa zaujíma o problematiku vedeckého poznávania a ktorej nie je ľahostajný osud našej vedy.

Etela Farkašová

doc. PhDr. Etela Farkašová, PhD. (mimoriadna profesorka)
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šafárikovo nám. 6
818 01 Bratislava 1
SR
e-mail: farkasova@fphil.uniba.sk